

УДК 351.334

К. Я. КУЧЕРЯВА

ДЕРЖАВНИЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПРОЦЕСІВ КООПЕРАЦІЇ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Виявлено основні тенденції розвитку кооперативного руху в агропромисловому комплексі України. Установлено, що активна державна підтримка є визначальною умовою активізації кооперативних процесів в аграрному секторі в сучасних умовах.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, сільськогосподарський виробничий кооператив.

The main tendencies of development of cooperative movement in agro-industrial complex of Ukraine are revealed. It is established that active state support is defining condition of activation of cooperative processes in agrarian sector in modern conditions.

Key words: cooperation, agricultural serving cooperative, agricultural production cooperative.

Україна – це вагомий учасник на ринку сільськогосподарської продукції зі значним потенціалом для нарощування обсягів її виробництва. Як зазначає міністр аграрної політики та продовольства М. Присяжнюк, “Україна, за висновками міжнародних експертів, є однією з п’яти країн, що мають можливості для рішучого прориву в розвитку агропромислового комплексу” [7]. У контексті реалізації Програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” Президента України В. Януковича, Міністерством аграрної політики та продовольства розроблено проект “Рідне село”, метою якого визначено системне вирішення соціально-економічних проблем села й залучення до економічних процесів дрібних селянських господарств. Дієвим інструментом вирішення окреслених завдань визначено кооперацію. Сьогодення об’єктивно вимагає відродження кооперації, активних пошуків нових організаційних форм кооперативного співробітництва виробничих і обслуговуючих структур АПК України. Створені на кооперативних засадах організаційні структури виробництва під впливом планово-адміністративних методів господарювання набули одержавленого, централізовано-командного характеру діяльності, що призвело до деформування соціально-економічної суті кооперації. Особливої актуальності набуває розвиток кооперативного руху та наповнення його новим економічним та соціальним змістом.

Вагомий внесок у розвиток теорії кооперації в нашій країні зробили економісти-аграрники, насамперед: М. Аліман, В. Апопій, С. Бабенко, В. Гончаренко,

Ф. Горбонос, В. Дієсперов, В. Зіновчук, М. Малік, П. Саблук, А. Пантелеймоненко та ін. Механізми державного впливу на розвиток кооперативного руху стали об'єктом дослідження науковців: В. Бабаєва, О. Могильного та Н. Ставівки. Учені наголошують, що, зважаючи на умови формування вітчизняного АПК (історичний досвід, ментальність населення, ресурсний потенціал, умови сільськогосподарської діяльності тощо) та кращий світовий досвід, кооперація має стати для вітчизняного аграрного сектора засобом виходу на якісно новий рівень функціонування. Серед чинників, котрі стримують кооперативні процеси в АПК, виокремлюють: недостатню підтримку з боку держави сільськогосподарських кооперативів [5]; тривале зволікання з вирішенням проблеми усунення протиріч у законодавчій базі; ігнорування проблеми доступу дрібних товаровиробників до аграрного ринку, тобто питання “посередництва” [16]; нерозвиненість кредитної кооперації; низький професійний рівень управлінського персоналу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [5]; низьку ефективність функціонування існуючого механізму сільськогосподарської кооперації [21]; низький рівень поінформованості людей щодо особливостей функціонування кооперативів. Та попри вказані проблеми, більшість експертів схиляється до думки, що поступове їх розв’язання дасть змогу створити необхідні умови для ефективної роботи дрібних та середніх сільгоспвиробників, включити вироблене у фермерських і селянських господарствах до маркетингового ланцюга [19], забезпечити їх просування на оптові й роздрібні ринки та наповнити внутрішній ринок вітчизняною продукцією.

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, не всі теоретичні й прикладні проблеми розвитку сільськогосподарської кооперації заходами державного впливу достатньою мірою вивчені, що і обумовлює актуальність проблем для подальшого їх опрацювання.

Метою даної статті є дослідження основних тенденцій розвитку кооперативного руху в агропромисловому комплексі України на сучасному етапі та визначення ролі держави в процесі активізації зазначених процесів.

Вітчизняні вчені, досліджуючи сутність поняття “кооперація”, наголошують на таких ключових моментах у його розумінні як об’єднання зусиль у вирішенні певної проблеми та особливі організаційно-правові форми [13; 17]. Тому вважаємо за доцільне ґрунтовніше зупинитися на сутності складових даної категорії.

Чисельність залучених до кооперативного руху в різних секторах економіки світу становить майже 1 млрд чоловік, а це – сьома частина населення кулі. Кооперативи активно розвиваються більш ніж у 100 країнах. В Європі кооперація забезпечує основні канали збуту продукції, зокрема в Скандинавії – 70 %, в Нідерландах – 65 %, у Німеччині та Франції – 52 – 55 %. [11]. В Україні діє 851 обслуговуючий кооператив, при тому що потреба у створенні додатково становить 12 176 сільськогосподарських кооперативів, з них: виробничих – майже 2 200 і обслуговуючих 9 770. Обумовлено це тим, що досить значна частка в загальному виробництві належить господарствам населення, зокрема 76 % яловичини, 56 – свинини, 18 – м’яса птиці і 78 % молока. І саме кооперативи покликані включити їх до економічного обороту [18].

Тож Україна суттєво відстала від світової практики кооперації. Адже її становлення відбувалося безсистемно, виходячи із поточної ситуації. За даними Національного інституту стратегічних досліджень протягом останнього десятиліття кількість сільськогосподарських кооперативів невинно скорочується, тенденція змінилась тільки в 2011 р., і то лише стосовно обслуговуючих кооперативів (рисунок). Слід зазначити, що із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів” від 9.03.2011 р. № 272, якою затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки СОК, їхня кількість у 2011 р. зросла до 774 одиниць [4]. Погоджуємося з думкою голови Союзу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України І. Томичем, що наголошує на стрибкоподібному характері розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Експерт виділяє три етапи (табл.).

Можемо констатувати, що зростання чи спад активності у сфері кооперативного розвитку напряму залежить від обсягу й глибини державного втручання. На визначальній ролі регуляторного впливу держави на розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації наголошує і В. Бабаєв [6].

Зазначимо, що на тлі відсутності підтримки на державному рівні відбувається постійне скорочення кількості виробничих сільгоспокооперативів.

Після прийняття Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” у 1997 р. законодавча база у сфері сільськогосподарської кооперації значно розширилася та вдосконалилась. Наказом Міністерства аграрної політики було затверджено “Програму становлення і розвитку сільськогосподарських кооперативів як неприбуткових організацій” (2000 р.); Указами Президента України “Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку” й “Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки на ринкових засадах” (2000 р.) було затверджено основні економічні засади становлення кооперації в Україні; розроблено Концепцію розвитку національного кооперативного руху (2000 р.). Основні принципи діяльності усіх кооперативних організацій визначено у Законі України “Про кооперацію” (2003 р.) [3]. Загалом кооперативні відносини у сільському господарстві регламентуються нормами трьох груп законодавчих актів: загальне (дія якого поширюється на всіх суб’єктів господарювання), галузеве (земельне, аграрне тощо) та спеціальне (кооперативне, зокрема аграрно-кооперативне) законодавство.

Законодавче забезпечення сприяло згуртуванню кооперативів та їх об’єднанню, формуванню національної системи кооперативних організацій. У результаті в 1998 р. частина обслуговуючих товариств об’єдналися в Національну спілку сільськогосподарських кооперативів України (НССКУ). А в 2001 р. НССКУ виступила однією із засновниць Національного кооперативного альянсу України разом із Укоопспілкою та Національною асоціацією кредитних спілок. Та попри досить сформовану законодавчу базу потенціал розвитку сільськогосподарської кооперації не було реалізовано.

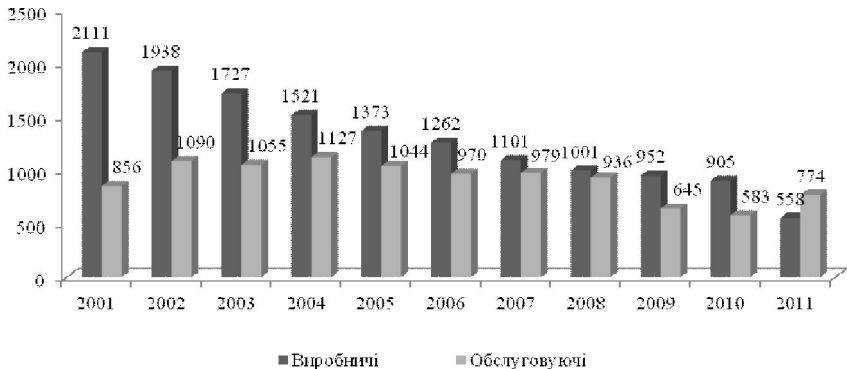

Рисунок. Динаміка кількості сільськогосподарських кооперативів в Україні за 2001 – 2011 рр., од.

Таблиця

Основні етапи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації за роки незалежності України

Етапи	Характеристика етапу
1-й етап (1993 – 1995 рр.)	У грудні 1993 року створено перший СОК. У 1996-1997 рр. був спад у розвитку СОК
2-й етап (1998 – 2001 рр.)	Друга хвиля розвитку СОК. Цьому сприяло прийняття ЗУ “Про сільськогосподарську кооперацію» (1997 р.) та Указу Президента України № 1529/99 “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки”. З 2001 року знову починається спад у розвитку СОК
3-й етап (починається з 2009 р.)	Прийняття “Державної цільової програми розвитку сільськогосподарчих обслуговуючих кооперативів до 2015 року”, якою було передбачено виділення 90 млн гривень на підтримку СОК (відшкодування утвореним сільгоспокооперативам 90 % вартості придбаних технічних ресурсів. Як результат – зростання кількості сільгоспокооперативів. У 2010 році через відсутність державної підтримки відбувся черговий спад. І вже 2011 рік характеризується черговим зростанням кількості СОК, що обумовлено підтримкою регіональних органів влади, виділенням коштів з обласних бюджетів [20]

Однією з ключових причин такої ситуації було зволікання з вирішенням питання щодо визначення на законодавчому рівні СОК як неприбуткових організацій. Неузгодженість норм Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію”, що визначав обслуговуючі кооперативи як організації, що не ставлять за мету отримання прибутку та Податкового кодексу, згідно з яким обслуговуючий кооператив не внесено до переліку неприбуткових установ та організацій, і він оподатковується на загальних підставах [5], призводила до подвійного оподаткування: членів обслуговуючого кооперативу, а також наданих ним послуг. Серйозна спроба усунути це протиріччя була ще в 2009 р. Тоді на

розгляд Верховної Ради України було подано законопроект № 4563 “Про внесення змін в деякі закони України з питань діяльності неприбуткових організацій”. Законопроект не підтримали [8]. У результаті тривалої й кропіткої роботи наприкінці 2012 р. маємо суттєво доопрацьований Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” [1]. Закон визначає типи та види кооперативів; містить положення про умови їх діяльності; чітко й однозначно вказує, що СОК є неприбутковими організаціями; декларує державну підтримку СОК. Так, у Законі зазначено, що примірні статuti сільськогоспкооперативів розробляються центральним органом виконавчої влади, а державна підтримка СОК здійснюється відповідно до державних і регіональних програм за рахунок державного і місцевих бюджетів. Згідно із законом СОК-ви не є власниками виробленої сільськогосппродукції. Власниками є його члени. Надходження, одержані СОК-ом від збуту (продажу) сільськогосппродукції за дорученням членів цього кооперативу, не є його доходами. Дохід кооперативи формують за рахунок наданих ними послуг при збуті сільськогосппродукції; коштів або майна у вигляді пасивних доходів, субсидій з державного або місцевого бюджетів. У минулій редакції закону було записано, що кооперативи мають право надавати послуги третім особам. Причому їх розмір може становити 20 % від загального обсягу діяльності кооперативів. Це викликало багато непорозумінь. Було незрозуміло, чи можуть за таких обставин СОК залишатися неприбутковими організаціями. Згідно з оновленим законом кооператив надає послуги тільки своїм членам. Така норма діє в багатьох країнах світу, в тому числі і в ЄС [10]. Зазначимо, що нова редакція Податкового кодексу звільняє від податку кошти, що повертаються члену СОК унаслідок надлишково сплаченої ним вартості послуг, наданих кооперативом (ст. 165.1.48) [2]. Тож, як бачимо, закон суттєво доопрацьовано по ряду пунктів.

Відмітимо, що виробнича кооперація не набула в Україні такого розвитку, як обслуговуюча. Провідний учений у сфері сільськогосподарської кооперації В. Зіновчук зазначає “Стереотипи тоталітарного минулого вплинули на те, що в рамках даного закону (мається на увазі Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію”) була також передбачена можливість створення так званих “сільськогосподарських виробничих кооперативів”. Вони являють собою певним чином модифіковані колективні сільськогосподарські підприємства і є за своєю суттю псевдокооперативами” [14]. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України основною причиною зниження кількості виробничих сільськогоспкооперативів визнав неможливість використовувати найману працю, що передбачено кооперативними принципами, закріпленими у законодавстві. Як наслідок, кооперативу важко реагувати на ринкову кон’юнктуру, зменшуючи чисельність працівників при низькому попиті та наймаючи додаткову робочу силу при зростанні ринку. У результаті – кооператив часто позбавляється перспектив подальшого існування і, як правило, або припиняє свою діяльність, або відбувається його реорганізація в певний вид господарського товариства [5]. Питання ролі й місця виробничих кооперативів у вітчизняному АПК, на нашу думку, має

дискусійний характер і вимагає окремого глибокого й всебічного вивчення. Та все ж ті виробничі кооперативи, котрі функціонують сьогодні не повинні лишатись поза увагою держави, а досвід їх роботи має обов'язково враховуватись при розробці стратегії розвитку національного кооперативного руху.

Щодо організаційно-правових форм сільськогосподарської кооперації, то Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” визначає не тільки поняття сільськогосподарського кооперативу та його видів, а й сільськогосподарської кооперації (розділ I, ст. 1). Це передбачає можливість створення не лише низових сільськогосподарських кооперативів (горизонтальна кооперація), а також і таких організаційно-правових форм кооперації, як кооперативні об'єднання. Погоджуємося з висновками Я. Гаєцької-Колотило про те, що сучасними організаційно-правовими формами сільськогосподарської кооперації в Україні виступають сільськогосподарські кооперативи та їх об'єднання [9]. Затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої кооперації Державний класифікатор України “Класифікація організаційно-правових форм господарювання” ДК002:2004 (№ 97 від 28.05.2004 р.), що визначає основні форми господарювання, також виділяє такі об'єкти організаційно-правових форм господарювання як сільськогосподарський кооператив (3.3.5), сільськогосподарський виробничий кооператив (3.3.5.1), сільськогосподарський обслуговуючий кооператив (3.3.5.2) та об'єднання підприємств (юридичних осіб, 3.5) [12].

Згідно із Законом України “Про сільськогосподарську кооперацію”, за цілями, завданнями і характером діяльності сільськогосподарські кооперативи поділяються на обслуговуючі та виробничі.

Сільськогосподарський виробничий кооператив – це сільськогосподарський кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сільськогосподарської продукції, для провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – це сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів.

У свою чергу обслуговуючі кооперативи, залежно від виду діяльності поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі тощо. У разі поєднання кількох видів діяльності утворюються багатофункціональні кооперативи. Наразі немає офіційно визначеної статистичної форми, що надавала хоча б найпростішу інформацію стосовно сільськогоспкооперативів, їх чисельності, виду діяльності, кількості членів тощо. Частково дана інформація оприлюднюється Міністерством аграрної політики та продовольства і на офіційних сайтах облдержадміністрацій.

Наявні дані свідчать, що лідерами за кількістю створених кооперативів є Житомирська (105), Вінницька (83), Івано-Франківська (72) області та АР Крим (64). До слова, в переважній більшості областей і АР Крим затверджені та діють програми, спрямовані на підтримку розвитку сільськогосподарських кооперативів. Нами не було знайдено відомостей про зазначені програми у Львівській, Миколаївській, Тернопільській, Харківській та Хмельницькій областях (хоча не виключено, що вони наявні, але не висвітлені на офіційних сайтах, ЗМІ). У деяких областях кооперативи створюються за сприяння міжнародних благодійних організацій. Найбільшого поширення здобули багатофункціональні обслуговуючі кооперативи. Ще одна особливість – у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській, Львівській, Херсонській, Черкаській, Чернігівській областях одним з основних напрямів створення і діяльності СОК визначено молочарський. Тобто величезна потреба є в кооперативах із заготівлі молока, у тому секторі, що формує одну з найбільших частин доходності селян.

Згідно з історичним досвідом, кооперативи у своєму розвитку проходять три основні стадії. На першій зароджується кооперативний рух, відбувається поширення кооперативної ідеї. На другій – до процесу розвитку кооперації втручається держава, яка намагається правовими нормами та адміністративним впливом його врегулювати, поставити під свій контроль і нагляд. У цей період з'являється кооперативне законодавство, яке регулює створення та діяльність кооперативів. Третя стадія характеризується масовим кооперативним рухом, якому притаманні самостійність, самодіяльність, незалежність [15]. На нашу думку, Україна наразі проходить другу стадію розвитку кооперації, стадію активної позиції держави. Про це свідчать: прийняття вдосконаленого Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію”; прийняття постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів”; розробка стратегії “Рідне село”; створення Мінагрополітики навчально-практичних центрів розвитку сільських територій при 19 навчальних закладах аграрного спрямування, у яких селяни можуть отримали більш повну інформацію щодо створення сільгоспокооперативів [22]. Проте кооперативний рух тільки набирає обертів і ще тривалий час потребуватиме сприяння з боку держави.

Дослідивши динаміку розвитку кооперативного руху в аграрному секторі економіки України, виявлено, що вона є досить залежною від рівня державної підтримки та досконалості нормативно-правового супроводу цих процесів. Серед основних тенденцій розвитку сільськогосподарської кооперації визначальними протягом останнього десятиліття були: стабільне скорочення кількості виробничих кооперативів; поява передумов для розширення мережі обслуговуючих кооперативів; підвищення регулюючої ролі держави при вирішенні протиріч в момент “зіткнення” інтересів кооперації з інтересами великого капіталу. Разом з тим дискусійним дотепер лишається питання щодо ролі держави стосовно подальшого розвитку виробничих кооперативів та пошук напрямів удосконалення

системи моніторингу розвитку процесів кооперації на різних рівнях управління, що і стане предметом наших подальших розвідок.

Література:

1. Про внесення змін до Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 20.11.2012 р. № 5495-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>.
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо врегулювання окремих питань оподаткування : Закон України від 02.10.2012 р. № 5412-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5412-17/paran74#n74>.
3. *Абрамова І. В.* Фінансовий аспект державної підтримки формування та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [Електронний ресурс] / І. В. Абрамова // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2012. – № 1 (30). – Т. 2. – Режим доступу : http://www.znau.edu.ua/visnik/2012_1_2/33.pdf.
4. Аналітична доповідь. Організаційно-економічні інструменти державної аграрної політики в Україні [Електронний ресурс]. – К. : НІСД, 2012. – С. 17. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/1219_dop-de6c9.pdf.
5. Аналітична записка. Щодо першочергових напрямів підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні [Електронний ресурс]. – К. : НІСД, 2012. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/817>.
6. *Бабаєв В. Ю.* Технологія державного регулювання розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації [Електронний ресурс] / В. Ю. Бабаєв // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. – № 2 (40). – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-2/doc/2/02.pdf>.
7. Виступ міністра аграрної політики та продовольства М. Присяжнюка на прес-конференції в ІА “Укрінформ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/6851>.
8. “ВР скасувала законопроект про визнання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів неприбутковими організаціями” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/rus/news/politics/vr..>
9. *Гаєцька-Колотило Я. З.* Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні : автореф. дис. ... к.ю.н. : спец. 12.00.06 “Земельне право; аграрне право; екологічне право; природноресурсове право” / Я. З. Гаєцька-Колотило. – К., 2003. – 22 с.
10. *Гриценко М.* Сільська кооперація чекає на лояльні податки [Електронний ресурс] / М. Гриценко. – Режим доступу : <http://pravda.ks.ua/interview/19332-mikola-gricenosilska-kooperaciya-chekaye-na.html>.
11. *Гриценко М.* Чому в Україні не розвиваються сільськогосподарські кооперативи [Електронний ресурс] / М. Гриценко. – Режим доступу : <http://galinfo.com.ua/news/108592.html>.

12. Державний класифікатор України ДК 002:2004 “Класифікація організаційно-правових форм господарювання”: наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики “Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31.03.2004 р. № 59 та скасування нормативних документів” від 28.05.2004 № 97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.

13. *Зіновчук В. В.* Економічна сутність поняття “кооперація” [Електронний ресурс] / В. В. Зіновчук, А. Д. Корягіна // Українська кооперація. – 2010. – № 3. – Режим доступу : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/content.htm>.

14. *Зіновчук В. В.* Організаційно-правові засади становлення сільськогосподарської кооперації в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Зіновчук // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2012. – № 1 (30). – Т. 2. – Режим доступу : http://www.znau.edu.ua/visnik/2012_1_2/index.htm.

15. *Коверзнев В. О.* Розвиток виробничої кооперації в Україні: історико-правовий аспект [Електронний ресурс] / В. О. Коверзнев // Право та управління. Електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 3. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/prtup/2011_3/zmist.html.

16. *Малік М. Й.* Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК [Електронний ресурс] / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 7. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/e_apk/2010_3/10_03_01.pdf.

17. *Пантелеймоненко А. О.* До питання про визначення сутності понять “кооперація” та “кооператив” у працях представників світової кооперативної думки [Електронний ресурс] / А. О. Пантелеймоненко // Історія народного господарства та економічної думки України. – 2005. – Вип. 37-38. – С. 300. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua:8080/dspace/handle/123456789/9339>.

18. *Присяжнюк М.* В Україні існує потреба у створенні 12 176 сільськогосподарських кооперативів [Електронний ресурс] / М. Присяжнюк. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/rus/news/economic>.

19. Стратегічна ініціатива // Газета “Рідне село” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ridneselo.com/node/374>.

20. *Томич І.* Розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів – магістральний шлях для АПК України [Електронний ресурс] / І. Томич. – Режим доступу : <http://agroconf.org/content>.

21. *Фінашина Г. В.* Економічна оцінка досконалості механізму сільськогосподарської кооперації [Електронний ресурс] / Г. В. Фінашина // Вісник Харківського НАУ ім. В. В. Докучаєва, серія “Економічні науки”. – 2011. – № 5. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua>.

22. Цього року ще понад 8 тисяч голів сільських та селищних рад навчатимуться створювати сільгоспокооперативи [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 02.12.2013 р.